

Berrikuntza sozial sistemikoa: Eusko Ikaskuntzaren GizarteLab esperientzia

Castro-Spila, J., Galarraga Ezponda, A., Muro Arriet, K.

1. Sarrera

Artikulu honen helburua Eusko Ikaskuntzak (EI-SEV) Gipuzkoako Foru Aldundiaren babesarekin diseinatu eta garatu duen GizarteLab gizarte berrikuntzako laborategia aurkeztea eta testuinguruan jartzea da. GizarteLab gizarte-berrikuntzako azpiegitura bat da, Euskadiko udalerriei trantsizio demografiko eta ekologikoko prozesuetan laguntzea helburu duena, herritarrak eta politika-kudeatzaileak lotuz. Artikulu honetan, programaren oinarri teorikoak laburbilduko ditugu, testuinguratze gisa, eta programaren ezaugarri nagusiak eta aplikatzeko moduak deskribatuko ditugu. Amaitzeko, GizarteLabek trantsizio demografiko eta ekologikoaren erronka nagusiei buruzko ikuspegi sistemikoa txertatzeko eta garatzeko moduari buruzko gogoeta batzuk egingo ditugu.

2. GizarteLab-en kontzeptu-oinarriak: Gizarte-berrikuntza sistemikoa eta trantsizioen kudeaketa

GizarteLab ekimena toki- eta udal-mailan esku hartzeko eta laguntzeko laborategi bat da, gizarte-berrikuntzaren eta trantsizioen kudeaketaren ikuspegi teorikoen arabera bideratua. Jarraian, GizarteLab-en elementu nagusiak deskribatuko ditugu.

2.1. Gizarte berrikuntza sistemikoa

Gizarte-berrikuntza izaera sistemikoa duten eta makro, meso eta mikro mailetan agertzen diren arazoak konpontzera bideratzen da, hala nola gizarte-bazterketa, diskriminazioa, klima-aldaketa, zerbitzu publikoen garapen-maila, energia-krisia edo biztanleriaren zahartzea (Martínez-Celorio, 2017).

Arazo konplexu, sistemiko eta mardulak konpontzea (Jones, 2014, Mumford et al., 2000; Coyne, 2005) lan konplexua da, ziurgabetasun eta aurreikusteko ezintasun maila handia duena (Gurrutxaga eta Galarraga, 2019), eta hori erronka garrantzitsua da berrikuntza sozialentzat. Konplexutasunari aurre egiteko, gizarte-berrikuntzek mikro mailan jarduten dute, eta soluzio partzial eta inkrementalak eskaintzen dituzte. Soluzio horiek ez dute izaera sistemikorik, baizik eta mikro berrikuntza sozialen forma hartzen dute (Castro-Spila eta Unceta, 2015), hau da, maila mikro-sozialean jarduten duten eta intentsitate txikiko inpaktuak dituzten erakundeek (enpresak, GKEak, unibertsitateak eta administrazio publikoak) bultzatutako produktu, metodo eta/edo zerbitzuak, talde kaltebera espezifikoetara mugatuak.

Hala ere, berrikuntza mikro-sozialek beren eragina bultzatzen dezakete, berrikuntza sozialeko nitxo bihurtzen baitira (Witkamp et al., 2011), eta horiek, epe luzera, arazo sozial baten azpiko baldintzak eralda ditzakete (berrikuntza sozial eraldatzailea). Berrikuntza sozialeko nitxoek eragina izan dezaten, berrikuntza sozialen transferentzia hedakorreko sistemak behar dituzte (Castro-Spila eta Alonso-Gonzalez, 2021), hau da, zabalkunderako eta erreplikaziorako mekanismoak, berrikuntza sozial bat edo batzuk

konponbide estandarizatu bihurtu arte (Castro-Spila et al., 2016), aldaketa instituzional progresiboak sustatuz (Hochgerner, 2012).

Berrikuntza sozialak aldaketa sistemikoko prozesu gisa egituratzeko, irtenbide adimendunak esploratzera eta ustiatzera (Avelino eta Wittmayer, 2018) eta dinamika instituzionaletan integratzera bideratutako azpiegiturak garatu behar dira, gizarte eragile anitzen ahalduntzea posible egingo luketenak, alegia (Avelino et al., 2019).

Ikuspegi horretatik, Gizarte Lab gizarte-berrikuntza kolaboratiboak diseinatzeko azpiegitura bat da, herritarrak tokiko politika publikoen kudeatzaileekin lotzen dituenak, gizarte-berrikuntzak hedatzeko eta instituzionalizatzeko.

2.2. Aldaketaren gobernantza: trantsizioen kudeaketa

GizarteLab trantsizioak kudeatzeko eredu oinarritzen da. Eredu horrek elkarlaneko gobernantza-estrategia sustatzen du, trantsizioa hainbat mailatako (mikro-meso-makro) ikaskuntza- eta esperimentazio-sistema gisa kontzeptualizatzen duena, erregimen jasangarrietarako trantsizioa bultzatu, erraztu eta gidatzeko (Kemp et al., 2007; Loorbach, 2010; Nill eta Kemp, 2009; Raven et al., 2010).

Dagokigun kasuan, trantsizioen kudeaketa lau prozesuren inguruan egituratzen da:

A. Trantsizio-erronkak (lurralde-ahultasunak)

Trantsizio-erronkak lurralde-ahultasunen arabera aztertzen dira (sozialak, teknologikoak, instituzionalak, ekonomikoak eta kulturalak). Kalteberatasuna pertsona/lurralde/ekosistema talde batek hainbat mehatxurekiko (ekonomikoak, sozialak, instituzionalak, ingurumenekoak) duen esposizio-mailaren eta mehatxu horiei aurre egiteko gaitasunaren arteko erlazioari dagokio (Castro-Spila et al., 2016; Cutter et al., 2003; Smit eta Wandel, 2006). Ebaluazio dinamikoa da, eta erronka sozialak diagnostikatzen ez ezik, trantsizioaren oztopoak ebaluatzen ere bideratuta dago. Horregatik, ebaluazioa etorkizuneko agertokiaren ikuspegitik egiten da, eta ez egungo diagnostikoen ikuspegitik.

B. Proiektu esperimentalak (esperimentazio bidezko ikaskuntza)

Proiektu esperimentalak apustu erradikalak dira, trantsizioa errazten edo bultzatzen duten ideia eta esperientzia berrien testetan oinarritutako ebidentzia sortzea bilatzen dutenak. Esperimentazio-nitxoaren kudeaketa estrategikoa da, proiektu esperimentaletan ardaztua (prototipo parte-hartzailea, esperimentazio paraleloa, saiakuntza eta errorea). Proiektu erradikal bat ez da bere ideien erradikalitasunak definitzen, trantsizioarekiko inpaktu-kate bat bultzatzeko gaitasunak baizik (kate laburrak eta luzeak). Inpaktu-kateak beti iradokitzen du konektibitate-maila bat esperimentazioaren, eskalatzearen eta politikak sortzearen artean (Addari eta Lipparini, 2017), berrikuntzaren gizarte-aurrerapenaren eta -erantzukizunaren eredu (RRI) oinarrituta (Owen et al., 2012).

C. Trantsizioko berrikuntzak (lurralde-gaitasunak)

Proiektu esperimentalek trantsizioak (inpaktu-katea) bultzatzeko gaitasuna dute, lurralde-erregimenaren baldintzak eraldatzeko (erakundeen inertzia apurtzeko). Proiektu bakar batek ezin du prozesu hori egin, baizik eta beste batzuekin konektatzen da, elkarrekintzak sortzen ditu, berrikuntza-nitxo batean txertatzen da (esperimentazio-nitxoak), non elkarrekintzak kudeatzen diren eta esperimentazioak eta horien emaitzak nahita konektatzen diren. Trantsizioak bultzatzen, finantzaketa independentearen ereduak saihesten dira, ausazko emaitzek inpaktuak sortuko dituztelakoan. Trantsizioen

ereduan, nitxo esperimentalen kudeaketa bultzatzen da (Caniëls eta Romijn, 2008), emaitzak klusterizatzeko eta lurraldean ikasteko ereduetan oinarrituta.

D. Trantsizio Politiken Zuzendaritza (Trantsizio Agendak)

Trantsizio-politikak funtsezko bi alderdiren inguruan egituratzen dira. Lehenengoa trantsiziorako aliantzei buruzkoa da (governantza). Maila anitzeko eta eragile anitzeko governantza egiturazkoa da trantsizio-prozesuetarako, eta horrek egungo baldintzen eta etorkizuneko agertokiaren inguruko akordioak dakartza. Bigarrena politika-tresnei buruzkoa da (esperimentaziorako pizgarriak, ez berrikuntzarako pizgarriak), politika inkrementalak egituratzeko aukera ematen dutenak. Hori trantsizio-agenden inguruan egituratzen da (ez dira berrikuntza-agendekin nahastu behar).

2.3. Trantsizio-gaitasunak: gaitasunen garapena

1. taulan, trantsizio-eskumenen matrizea ikus daiteke. Matrizeak konpetentzia mota desberdinen garapena adimen mota desberdinen garapenarekin lotzen du.

1. taula: Trantsizio-gaitasunen matrizea				
	Adimen Emozionala	Adimen prospektiba	Adimen komunikatiboa	Adimen formala
Gaitasun heuristikoak		X		x
Gaitasun esperimentalak		X	x	x
Gaitasun berritzaileak		X		x
Gaitasun erlazionalak	x		x	
Iturria: Castro-Spila, Muro eta Cuesta (2018): GizarteLab: Trantsizio-gaitasunak, 3. Lan dokumentua, Eusko Ikaskuntza, 1-23 or.				

Gaitasunak honela definitzen dira:

Gaitasun heuristikoak: Domeinu jakin bati buruzko arazoei eta balizko konponbideei buruzko informazioa eta ezagutza interpretatzeko trebetasunak dira, kausazko harremanak eta joerak egituratzeko. Gaitasun horiek aurreratzeko adimenarekin eta adimen formalarekin artikulatzen dira. Arazoaren eta konponbidearen arteko erlazioari buruzko lanak arazo baterako irtenbiderik onenak aukeratzea eskatzen du, eta horrek aurre hartzeko gaitasuna sortzen du (inpaktu-katearen diseinua). Bestalde, konponbide bat garatzeko bide logikoaren definizioak adimen formala entrenatzen du (arazo batetik konponbide batera doazen prozesuak egituratzeaz arduratzen da). Prozesu horiek guztiak arazo bat egituratzen duten dimentsioei eta aldagaiei eta horien konponbideei buruzko interpretazio iraunkor eta kolektiboan ardatzen dira.

Gaitasun esperimentalak: Hipotesiak testatzeko (harreman kausalak identifikatzea) eta esperimentuak (teknikoak eta sozialak) garatzeko trebetasunak dira, hainbat motatako arazoei (zientifikoak, sozialak, instituzionalak) ebidentziak eta konponbideak ezartzea ahalbidetzen dutenak. Hainbat inpaktu motari (ekonomikoak, sozialak, instituzionalak) erantzun egokia ematen dieten prototipoen bidez arazo baten konponbidea probatzeko aukera ematen dute (mikro-meso-makro). Gaitasun horiek adimen aurreratzaillearekin (inpaktu-katea) eta adimen formalarekin (arazoaren eta konponbidearen arteko erlazio logikoak) artikulatzen dira. Horrez gain, gaitasun horiek komunikazio-adimena garatzea eskatzen dute. Adimen hori gai da erabiltzaileentzat ulergarria den mezu bat egituratzeko eta lantaldeen barruan konponbideak elkarrekin ekoizteko.

Gaitasun berritzaileak: Eredu parte-hartzaileen bidez berrikuntzetako prototipo esperimentalak kontzeptualizatzeko eta kodetzeko trebetasunak dira. Funtsezko gaitasunak dira negozio-ereduetan (sozialak edo enpresakoak) edo eredu instituzionaletan (politika publikoak) egituratutako berrikuntza-prototipoak garatzeko/eskalatzeko, prototipoaren benetako bideragarritasuna bermatzen dutenak. Gaitasun horiek adimen formalarekin (berrikuntzaren logikaren diseinua eta ulermena erraztuz) eta adimen komunikatiboarekin artikulatzen dira; izan ere, soluzioek optimoak (onargarriak) izan behar dute xede-biztanleriarentzat, eta horrek esan nahi du azken erabiltzaileak berrikuntzen diseinu-prozesuan sartu behar direla.

Gaitasun erlazionalak: Pertsona ezberdinen eta belaunaldi ezberdinen arteko lankidetzak harremanak egituratzeko trebetasunak dira, baita komunitateak eraikitze gaitasuna ere. Harremanetarako gaitasunak adimen emozionalarekin eta komunikazio-adimenarekin lotuta daude. Bi adimen-mota horien garapenak bermatzen du soluzioen prototipoak, berrikuntzak bezala, kolektiboak eta inklusiboak izango direla, eta arazoak/konponbideak erakunde eta erabiltzaileekin konektatuko direla. Gaitasun eta adimen horiek oso lotuta daude lidergo-gaitasunarekin, hau da, emaitzak lortzeko taldeak gidatu eta kudeatzearekin.

3. GizarteLab esperientziaren ezaugarri nagusiak

3.1. Helburuak

GizarteLab gizarte-berrikuntzako sare gisa egituratzen da, tokiko (Udal) herritarren ahalduntzea sustatzen duena, elkarlaneko gobernanta-prozesuen esparruan (instituzionala eta soziala) trantsizioak bultzatzeko. GizarteLab Programaren helburu orokorra da trantsizio-eskumenak garatzea herritarren hainbat profiletan, trantsizio demografikoaren eta trantsizio ekologikoaren eremuan politika publikoen tokiko agenda partekatua diseinatzen laguntzeko.

Bestalde, programaren helburu espezifikoaren artean honako hauek aipa daitezke:

- i) Trantsizioko konpetentzien prestakuntza-eredu bat ezartzea eta finkatzea (prestakuntza-tailerrak), hainbat esperientzia piloturen bidez trantsizio demografiko eta ekologikoei lotutako 50 pertsona inguruko talde bat ahalduntzeko;
- ii) Trantsizioko bi komunitate diseinatzea eta inplementatzea, herritarrek gidatutako tokiko ekintza pilotu horiek bultzatzeko;
- iii) Ebaluazio-eredu bat garatzea eta ezartzea (kontzeptuak, tresnak eta adierazleak), GizarteLab Programaren tokiko eta gizarteko eragina neurtzeko;
- iv) Komunikazio-plan bat garatzea, GizarteLab-en faseen emaitzak zabaltzeko.

3.2. Metodologia

GizarteLab-ek tokiko lurralde-eskumenak (herritarrak, udalak eta erakundeak) garatu nahi ditu. Tokiko ahultasunen ebaluazioa (hiria, herria, etab.), soluzioen prototipoa eta esperientzien eskalatzea proposatzen ditu. GizarteLab-en bat egiten dute gizarte-berrikuntzako ereduek + prototipo-metodologia bizkorrek + berrikuntza-gaitasunen/gaitasunen garapenak eta harreman-ebaluazioko metodologiek.

Proiektuak garrantzi berezia ematen dio trantsizio-gaitasunen garapenari eta ekimen experimentalen diseinuari, trantsizioen agenda herritarren ikuspegitik egituratzeko (zer esperimentatu behar den Ongizateko Hirugarren Estaturako trantsizioa bultzatzeko).

Ekimena hiru lan-fase nagusitan egituratzen da. Hasierako plangintza-fasean, udalarekin batera definitzen dira bai erronka zehatza, bai laborategiko parte-hartzaileak hautatzeko irizpideak. Aldi berean, landu beharreko erronkari buruzko aurretiazko azterketa diagnostikoa egiten da, abian dauden ekimenak edo programak, zailtasun partikularrak eta tokiko berezitasunak kontuan hartuta.

Bigarren fasea trantsizio-gaitasunetan gaitzeko tailerrak garatzen diren zentrala izango litzateke, demografikoak edo ekologikoak izan. Batez ere praktikoak diren 4-5 saio egiten dira, eta esperientzia-ikaskuntzari ematen zaio lehentasuna. Tailerretan hainbat teknika erabiltzen dira, hala nola Bizitza Mapak, Etorkizun Mapak, Enpatia Mapak, Pertsonak, etab. Teknika horien helburua trantsizio sozial eta pertsonaleko prozesuei buruz hausnartzera gonbidatzea da, etorkizuneko zalantzei aurre egiteko beharrezkoak diren gaitasunak aztertzeko. Gainera, prototipatze azkarreko teknikak erabiliz, parte-hartzaileek ekintza pilotu bat diseinatzen dute tokiko ekimen bat bultzatzeko. Modulu honetan, aurreko moduluetakoa esperientziak integratzen dira, eta ikaskuntza horiek ekintza pilotua diseinatzeko erabiltzen dira. Ekintza pilotuek epe laburrerako helburu bat dute: ekintza gauzagarriak eta ebaluagarriak, ikaskuntza-komunitate batek sostenga ditzakeenak.

Hirugarren faseak ebaluazio- eta sozializazio-lanak barne hartuko lituzke. Ebaluazioari dagokionez, taldeak barne-ebaluaziorako eta parte-hartzaileen autoebaluaziorako tresnak ezartzen dira. Gainera, lorpen-adierazleak kontuan hartzen dira, hala nola parte-hartzaileen kopurua (segmentatua), sortutako ekimenen kopurua eta eskuratutako gaitasun-maila. Bestalde, GizarteLab esperientziaren sozializazioa oso garrantzitsua da, bai parte-hartzaileek bai erakunde antolatzaileak (udalak edo beste batek) espero dituzten itzulerak direlako, eta esperientzia eta haren ahalmenak behar bezala zabaltzea ahalbidetzen duelako, etorkizunean proiektua inplementatzen lagunduz.

3.3 Emaitzak

GizarteLab ekimen baten eragina hainbat mailatan har daiteke kontuan: alde batetik, laborategian parte hartzen duen norbanakoarengan duen eragina, ikuspegi teoriko berri bat ematen baitzaio eta bere etorkizun pertsonalerako funtsezkoak diren trantsizio-kompetentziak eskuratzen edo indartzen baititu; bestetik, pertsona horiek sortutako komunitatea zuzenean interpelatzen eta ahalduntzen da, eta, beraz, subjektu aktibo eta trantsizio-erronkei arrakastaz aurre egin nahi dieten ekimenen objektu bihurtzen da.

Beste inpaktu-maila bat erakunde antolatzailean gertatzen da (udala edo beste bat), eta horrek, jakina, hobetu egiten du herritarrekiko harremana, eta hobetu egiten du herritarrekiko pertzepzioa, klase politikoarekiko desafekzioa eta elkarlaneko gobernantza bezalako alderdiak hobetzeko. Azken finean, GizarteLab herritarren eta erakunde publikoen arteko interfase bat da.

Eta, azken batean, epe ertainean, eragin zabalagoa gertatzen da tokiko gizartean bertan, laborategiko emaitzak eta esperientziak zabaltzen diren neurrian, bertan parte hartzen duten pertsonak baitira protagonistak.

4. Azken gogoetak

Eraldaketa sistemikoa izan da berrikuntza sozialeko ekimen, proiektu eta programek gehien aipatu izan duten helburuetako bat. Hala ere, onartu beharra dago gizarte-berrikuntzaren planteamenduetatik martxan jarri izan diren ekimen askoren irismen gaitasuna eta eragina partziala eta mugatua bakarrik izan dela, nahiz eta eraldaketa soziala jomuga bezala izan (Gurrutxaga eta Galarraga, 2022). Izan ere, egungo sistema ekonomiko eta sozialaren erreproduktzio gaitasuna oso indartsua da, nahiz eta ondorio suntsitzailak dituen ikuspegi sozial, kultural edo ekologiko batetatik. Horren aurrean, berrikuntza sozialeko programek ez dute beti behar adinako gaitasunik izan arazo sozial desberdinak sortzen dituzten kausa sakonetan jarduteko.

Kontraesan edo paradoxa honek boterearen inguruko afera eztabaidaren erdigunean kokatzea eskatzen du. Izan ere, aldaketa sozialen norabidea jasangarritasunaren bidetik eraman ahal izateko pribilegio egoerak gaindituko dituen lehentasun agenda berri bat diseinatzea suposatzen baitu, egungo botere banaketa desorekatuak deuseztatuz. Inplikaturako eragileen artean aldaketa sistemikoan eragiteko hasierako baliabide eta gaitasunen egungo arrakala erraldoiak ikusirik, zalantzagarrria da gizarte-berrikuntzako ekimenez zenbateraino ahalbidetzen duten indarrean dauden botere harremanen erreproduktzioa edo benetan autoritatearen banaketa berri bat sortzeko gai diren (Avelino, 2021).

GizarteLab moduko esperientzia batek, beraz, aldaketa sistemikoaren baldintzak eta mugak zeintzuk diren eta non ageri diren sakon aztertu beharra du. Norabide honetan, historian zehar aldaketa sistemikoaren akuilu izan diren gizarte-berrikuntzako hainbat kasu aztertu ondoren, eraldaketaren prozesuetan giltzarri diren zenbait patroiz orokor identifikatu izan dira (McGowan et al., 2021):

- i) Gizarte-sinesmen eta -egiturei buruzko hasierako baldintza profetikoak egoteak aldaketa-prozesuen bilakaera baldintzatzen du, batez ere, berdintasunerako joera bultzatzen duten gizarte erakundeak edo balioak.
- ii) Gizarte-berrikuntza prozesuek garapenerako denbora behar izaten dute eta beraz norbanako edo talde zehatz baten esfortzu pertsonal edo irismen gaitasunetik haratago joan behar dute.
- iii) Inguru edo egoera bakoitza partikularra da eta beraz tokian-tokiko baldintzak, gaitasunak eta indarrak erabakigarriak dira.
- iv) Jakintza arlo eta eremu desberdinetatik jasoak diren ideia, baliabide, errutina, teknologia edo gaitasunen konbinazioaren bitartez gauzatu ohi dira berrikuntza prozesu nabarmenenak.
- v) Gizarte-berrikuntza prozesuen baitan paradoxa eta tentsioak etengabeak dira, batez ere talde desberdinen elkarkidetzak bultzatzen denean eta kolaborazio egiturak bultzatu nahi izaten direnean.
- vi) Gatazka eta oposizioa gizarte-berrikuntzen partaide garrantzitsuak dira, Horren aurrean, eragileek beren aliantzak, babes politikoak edo ekintza alternatiboak bilaketak aktibatu ditzakete.
- vii) Aldaketa eta erabaki politiko ausartek esperimenezko eta garapenerako testuinguru iraunkorrak eta egokiak sortu ditzakete.

Gauzak horrela, GizarteLab esperientzia aldaketa sistemikoan eragiteko desiran oinarritua dago, berrikuntza sozialaren bitartez eta pausuz-pausu, eremu lokaletik abiatuta, trantsizioak bultzatuko dituen hiritartasun eredu bat eraikiz. Hori posible egin ahal izateko, esparru teorikoan identifikatu diren dimentsio zenbaiten lanketa eta

garapena jarri dira jomugan GizarteLab egitasmoa orainarte zabaldu den udalerrri desberdinetan (Legazpi, Laudio, Deba Beasain, Arrasate eta Donostia):

- a) Diskurtso eraldatzaileen hedapena eta berriazko lanketa teoriko-kontzeptuala (Wittmayer, et al. 2019). Garaiko trantsizio prozesuek tresna kontzeptual berriak garatzea eskatzen du eta GizarteLab tailerretan ikuspegi eta ekarpen teoriko-praktiko berrien garapen kolektiboa gauzatzen da.
- b) GizarteLab ekimenak hiritarren ahalduntzea bultzatzen du trantsizio gaitasunetan, besteak beste, trantsizio prozesuek errotuta ditugun sinismen, errutina, balio edo ikuskera pertsonal eta kolektiboetan aldaketak eskatzen dituztelako (Fisk et al., 2019).
- c) Trantsizioen kudeaketarako gobernantza eredu berriak gauzatzea ezinbestekoa da, maila anitzeko elkarlanak posible egingo dituen eta deliberazio eta erabaki ahalmena eragile desberdinen artean banatu duena (Mulgan, 2019; Teasdale et al., 2021). GizarteLab esperientziak, zehazki, eragile instituzional, komunitario eta hiritarren arteko elkarkidetzak bultzatzen du trantsizioen kudeaketa partekatu bat garatze aldera.
- d) Politika eta erabaki instituzional ausartak hartu behar dira bizi ditugun trantsizioen aurrean zelai-jokoaren aldaketa gauzatu dadin (Hulgård eta Ferreira, 2019). GizarteLab esperientziak, udalerrri mailako arduradunen konpromisoa eta lidergoa eskatzen du.

Osagai hauek kontuan hartuta eta bizi ditugun trantsizioen abiadura azkarra ikusirik GizarteLab esperientzia egitasmo bizi eta aldakor modura ulertu behar dugu aldi berean. Zenbat eta errealitate eta esperientzia lokal gehiagotara hurbiltzen den heinean indartuz eta garatuz joango den laborategi bat izango da.

Bibliografía

- Addari, Filippo, eta Fiorenza Lipparini. *Visions and Trends of Social Innovation in Europe*. Luxembourg: European Commission - Directorate-General for Research and Innovation, 2017.
- Avelino, F., eta J. Wittmayer. «Transformative social innovation and its multi-actor nature.» *Atlas of Social Innovation: New Practices for a Better Future* en, egilea: J. Howaldt, C Kaletka, A. Schöder eta Zirngiebl, 46-49. Dortmund: Sozialforschungsstelle, TU Dortmund University, 2018.
- Avelino, Flor. «Theories of power and social change: Power contestation and their implications for research on social change and innovation.» *Journal of Political Power*, 14(3), 2021: 425-448.
- Avelino, Flor, et al. «Transformative social innovation and (dis)empowerment.» *Technological Forecasting and Social Change*, 145, 2019: 195-206.
- Caniëls, Marjolein, C.J., eta Henny A. Romijn. «Strategic niche management: Towards a policy tool for sustainable development.» *Technology Analysis & Strategic Management*, 20(2), 2008: 245-266.
- Castro-Spila, J., eta A. Unceta. «Les modes d'innovation sociale et de gouvernance.» *La transformation sociale par l'innovation sociale* en, egilea: J.L. Klein, A. Camus, C. Jetté, C. Champagne eta M. Roy, 91-102. Québec: Presses de l'Université du Québec, 2015.
- Castro-Spila, J., eta D. Alonso-González. «Social innovation patents.» *Journal of Social Work Education & Practice*, 6(2), 2021: 44-63.
- Castro-Spila, Javier, Álvaro Luna, eta Alfonso Unceta. «Social innovation regime: An exploratory framework to measure social innovation.» *SIMPACT Working Paper, 1. Gelsenkirchen: Institute for Work and Technology*, 2016.
- Coyne, Richard. «Wicked problems revisited.» *Design Studies*, 26(1), 2005: 5-17.
- Cutter, Susan L., Bryan J. Boruff, eta W. Lynn Shirley. «Social vulnerability to environmental hazards.» *Social Science Quarterly*, 84(2), 2003: 242-261.
- Edwards-Schachter, Mónica, eta Matthew L. Wallace. «'Shaken but not stirred': Sixty years of defining social innovation.» *Technological Forecasting & Social Change*, 119, 2017: 64-79.
- Fisk, Raymond, Angie Fuessel, Christopher Laszlo, Patrick Struebi, Alessandro Valera, eta Carey Weiss. «Systemic social innovation: Co-creating a future where humans and all life thrive.» *Humanistic Management Journal*, 4, 2019: 191-214.
- Gurrutxaga, A., eta A. Galarraga. «Recursos y dilemas de la innovación social: Un concepto problemático.» *RES: Revista Española de Sociología*, 28(3, supl. 1), 2019: 135-150.
- Gurrutxaga, Ander, eta Auxkin Galarraga. «Controversies in social innovation research.» *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 35(2), 2022: 224-244.

- Hochgerner, J. «New combinations of social practices in the Knowledge Society.» *Challenge Social Innovation: Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society* en, egilea: H.W. Franz, J. Hochgerner eta J. Howaldt, 87-105. Heidelberg: Springer, 2012.
- Hulgård, Lars, eta Silvia Ferreira. «Social innovation and public policy.» *Atlas of Social Innovation. 2nd Volume - A World of new Practices* en, egilea: Jürgen Howaldt, Christoph Kaletka, Antonius Schröder eta Marthe Zirngiebl, 26-29. Munich: oekom Verlag GmbH, 2019.
- Jones, Peter H. «Systemic design principles for complex social systems.» *Social Systems and Design* en, egilea: G. Metcalf, 91-128. Tokyo: Springer, 2014.
- Kemp, René, Derk Loorbach, eta Jan Rotmans. «Transition management as a model for managing processes of co-evolution towards sustainable development.» *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 14(1), 2007: 78-91.
- Loorbach, Derk. «Transition management for sustainable development: A prescriptive, complexity-based governance framework.» *Governance*, 23(1), 2010: 161-183.
- Martínez Celorrio, Xavier. «La innovación social: Orígenes, tendencias y ambivalencias.» *Sistema: Revista de ciencias sociales*, 241, 2017: 61-88.
- McGowan, Katharine, et al. «The importance of systems thinking and transformation for social innovation research: The evolution of an approach to social innovation.» *A Research Agenda for Social Innovation* en, egilea: Jürgen Howaldt, Christoph Kaletka eta Antonius Schröder, 59-79. Chentelham: Edward Elgar, 2021.
- Montgomery, Tom. «Are social innovation paradigms incommensurable?» *Voluntas*, 27, 2016: 1979-2000.
- Mulgan, Geoff. *Social Innovation: How Societies Find the Power to Change*. Bristol: Policy Press, 2019.
- Mumford, Michael D., Stephen J. Zaccaro, Francis D. Harding, Owen T. Jacobs, eta Edwin Fleishman. «Leadership skills for a changing world: Solving complex social problems.» *The Leadership Quarterly*, 11(1), 2000: 11-35.
- Nill, Jan, eta René Kemp. «Evolutionary approaches for sustainable innovation policies: From niche to paradigm?» *Research Policy*, 38(4), 2009: 668-680.
- Owen, Richard, Phil Macnaghten, eta Jack Stilgoe. «Responsible research and innovation: From science in society to science for society, with society.» *Science and Public Policy*, 39(6), 2012: 751-760.
- Raven, Rob, Suzanne van den Bosch, eta Rob Weterings. «Transitions and strategic niche management: Towards a competence kit for practitioners.» *International Journal of Technology Management*, 51(1), 2010: 57-74.
- Smit, Barry, eta Johanna Wandel. «Adaptation, adaptive capacity and vulnerability.» *Global Environmental Change*, 16(3), 2006: 282-292.
- Teasdale, Simon, Michael J. Roy, Rafael Ziegler, Stefanie Mauksch, Pascal Dey, eta Emmanuel B. Raufflet. «Everyone a changemaker? Exploring the moral underpinnings of social innovation discourse through real utopias.» *Journal of Social Entrepreneurship*, 12(3), 2020: 417-437.

Witkamp, Marten J., Rob P.J.M. Raven, eta Royakkers M.M. Lambèr. «Strategic niche management of social innovations: The case of social entrepreneurship.» *Technology Analysis & Strategic Management*, 23(6), 2011: 667-681.

Wittmayer, J.M., et al. «Narratives of change: How social innovation initiatives construct societal transformation.» *Futures*, 112, 2019: 1-12.